

רושמו של מעמד הקהל

ראשי פרקים

- א. הקריאה בתורה להכרת ערכה
- ב. התרשמות נפשית עזה
- ג. ויתן להם ארצות גוים... ותורותיו ינצורו
- ד. עמדתם על חרבכם, עשיתם תועבה, והארץ תירשו
- ה. אחת לשבע שנים דוקא

א. הקריאה בתורה להכרת ערכה

טעמה של מצוה זאת מפורש בתורה: "הקהל את העם... למען ישמעו ולמען ילמדו ויראו את ה' אלקיכם ושמרו לעשות את כל דברי התורה" (דברים לא, יב). כיון שהמטרה היא כה חשובה, קשה מדוע רק פעם אחת בשבע שנים, במוצאי שנת השמטה בחג הסוכות, והלא אפשר היה לקרוא את דברי התורה הזאת באזני העם, שבלאו הכי עלה לירושלים, שלש פעמים בשנה!! מה שקשה יותר הוא, מה ניתן להשיג מקריאה שטחית של מספר פרשיות בתורה, ללא שום פרשנות, אף אם היה מעמד זה מתקיים שלש פעמים בשנה, וכל שכן פעם אחת בלבד!!

על השאלה השניה, משיב החינוך במצוה תריב:

משרשי המצוה לפי שכל עיקרו של עם ישראל היא התורה ובה יפרדו מכל אומה ולשון וכו' על כן בהיות כל עיקרן בה, ראוי שיקהלו הכל ביחד בזמן אחד מן הזמנים לשמוע דבריה, ולהיות הקול יוצא בתוך כל העם אנשים נשים וטף לאמר, מה הקיבוץ הזה שנתקבצנו יחד כולנו, ותהיה התשובה לשמוע דברי התורה שהיא כל עיקרנו והודנו ותפארתנו, ויבואו מתוך כך לספר בגודל

* שו"ת עשה לך רב, ירושלים: הוצאת המחבר, תשמ"ג, חלק ה סימן נא.

רושמו של מעמד הקהל

שבחה והדר ערכה, ויכניסו הכל בלבם חשקה, ועם החשק בה ילמדו לדעת את ה' ויזכו לטובה.

כונת החינוך ברורה. עצם המעמד לא יכול היה להקנות לעם את הידע הדרוש בתורה, אלא המעמד היה מעורר שאלה, "מה הקיבוץ הזה נתקבצנו", והתשובה צריכה היתה להביא לידי ההכרה בערך וחשיבות התורה לאומה.¹ טעם זה נראה לענ"ד דחוק, מה גם שהשאלה הראשונה נשארה בעינה.

ב. התרשמות נפשית עזה

ולכן נראה לענ"ד, שתועלת המעמד הגדול ההוא, היתה בהתרשמות הנפשית הגדולה והעמוקה שהושפעו המשתתפים באותו מעמד. התרשמות זאת נבעה משש סבות שנרמזו בגופם של מקראות (עיין במלבי"ם על התורה שם).

א) "מקץ שבע שנים במועד שנת השמיטה"

שנת השמיטה היתה שנת שבתון לארץ, ועם ישראל היה ברובו הגדול עובד אדמה, ולכן היתה שנת השמיטה שנת שבתון ללמוד תורה וחכמה. ענין זה אולי גם נרמז בפסוק: "שש שנים תזרע שדך וכו' ובשנה השביעית שבת שבתון יהיה לארץ שבת לה' שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור" (ויקרא כה, ב. ועיין רש"י ורמב"ן) ולפי דרכנו שנה המוקדשת לתורה ויראת ה', ולכן שבת לה'.

לכן בסיומה של שנה כזאת שכולה היתה קודש קדשים לתורת ה', בא המעמד הגדול לחזק את בדקי האמונה, והדבקות בלימוד התורה. הפסוק: "למען ישמעו ולמען ילמדו", הכונה (לא באותו מעמד ילמדו) בעתיד, עתה ישמעו ויוסיפו ללמוד.

ב) "בחג הסכות"

מה מונע אדם מלקבוע עצמו לתורה ומניצול כל רגע פנוי מטרדת הפרנסה ללימוד התורה, הוי אומר אהבת קיבוץ הממון. לא די לו לאדם לעסוק במלאכתו כדי השגת פרנסתו בלבד, כפי שכתב הרמב"ם בהל' תלמוד תורה

1. כעין זה כתב הרב לפרש טעם מצות עגלה ערופה במצוה תקל.

הרב חיים דוד הלוי

א, יב: "היה בעל אומנות והיה עוסק במלאכתו שלש שעות ביום ובתורה תשע", אלא שמשקיע הוא כל זמנו ומרצו להגדיל רכושו.

לפחות אחד מן הטעמים שניתנו למצות סוכה לפי פשוטו של מקרא, בא לשלול מגמה מוטעית זאת, כאילו הישגך החמריים באים מעבודתך וממאמציך, וכדברי הרשב"ם בויקרא כג, מב:

וזה טעמו של דבר חג הסוכות תעשה לך באספך מגרנד ומיקבך, באספך את תבואת הארץ ובתיכם מלאים כל טוב דגן תירוש ויצהר, למען תזכרו כי בסוכות הושבתי את בני ישראל במדבר ארבעים שנה בלא ישוב ובלא נחלה ומתוך כך תתנו הודאה... ואל תאמרו בלבבכם כחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה... ולכך יוצאים מבתים מלאים כל טוב בזמן אסיפה ויושבים בסוכות לזכרון שלא היה להם נחלה במדבר ולא בתים לשבת. ומפני הטעם הזה קבע הקב"ה את חג הסוכות בזמן אסיפת גורן ויקב לבלתי רום לבבם על שבתיהם מלאים כל טוב פן יאמרו ידינו עשה לנו את החיל הזה.

מעתה, "חג הסוכות" שבו נמצא אדם גולה מביתו ונחלתו, ומקום שבתו בסוכת עראי, וזוכר הוא שכאבותינו במדבר, לא כחנו ועוצם ידינו עושים לנו את החיל, הוא מועד מתאים להחדיר בלבו את האהבה לתורה "למען ילמדו", ואף אם יהיה זה על חשבון התפנות מעסקיו החמריים.

ג) "בבוא כל ישראל"

להבנת פרט זה נקדים דברי הגמ' בברכות נח ע"א:

תנו רבנן: הרואה אוכלוסי ישראל אומר 'ברוך חכם הרזים' שאין דעתם דומה זה לזה. בן זומא ראה אוכלוסא על גב מעלה בהר הבית ואמר 'ברוך חכם הרזים'. אמר עולא נקטינן אין אוכלוסא בבבל. תנא אין אוכלוסא פחות מששים ריבוא.

מה טעמה וענינה של ברכה זאת, ומה תוכנה ומשמעותה. רבותינו עצמם נימקו דבריהם באמרו: "שאין דעתם דומה זה לזה", ופירש רש"י: "חכם הרזים היודע מה שבלב כל אלו". ועדיין השואל ישאל, ומה בכך, וברכה זאת למה.

רושמו של מעמד הקהל

ונראה לענ"ד דרך השערה, כי הנה מצאנו שאבותינו נשתהו במצרים ימים רבים, וכאשר עלו משם הגיע מספרם לשש מאות אלף רגלי הגברים (שמות יב, לז). ואמרו בפרקי דר' אליעזר בפרק לט:

כשעלו ישראל ממצרים נתיחסו כל הגברים ששים ריבוא חסר אחד (זה שנאמר כשש-מאות אלף), מה עשה הקב"ה נכנס במנין עמהם ועלה מספרם ששים ריבוא, וזה שנאמר ואנכי אעלך גם עלה.

מדוע היה צריך ששים ריבוא דוקא לשם הוצאתם ממצרים? נראה לומר דרך השערה, כי יציאת מצרים היתה ב"גילוי שכינה", כאמור: "ויוציאונו ה' ממצרים ביד חזקה ובזרוע נטויה ובמורא גדול" (דברים כו, ח), ודרשו רבותינו (בספרי שם), ובמורא גדול זו גילוי שכינה וכו'. וכן מיד לאחר מכן זכו למעמד הר-סיני שהיה מראה נבואה ממש. והלא מראה-נבואה וגילוי-שכינה אינו דבר שהמוני עם פשוטים יכולים לזכות בהם, לכן, הכנוס הגדול של ששים ריבוא מישראל במצרים, גרם לשכינה שתשרה בישראל, זו גילוי שכינה, ואחריה למעמד הר-סיני. הדבר מפורש בדברים רבה ז, ז:

אמר ר' שמעון בן יוחאי מנין אתה אומר אילו היו ישראל חסרים אפילו אדם אחד לא היתה השכינה נגלית עליהן. דכתיב כי ביום השלישי ירד ה' לעיני כל העם על הר סיני.²

מדוע כינוס ששים ריבוא גורם לגילוי-שכינה בישראל? על זה כתב המאירי:

הכונה בחכם הרזים שכל הסודות והחכמות נודעות בין כולם. ומצד שיש דברים נמנעים מהשגת השכל האנושי אומר ברוך חכם הרזים.

וזו ודאי אמת היא, כי כל החכמות והסודות הלא מורכבים הם, כי אין סוד או חכמה בנויים מקשה אחת, וכאשר מתכנסים ששים ריבוא מישראל יש בכינוס משום כינוס כל חלקיקי רכבי החכמות והסודות העליונים והנאצלים ביותר. ואולי שזו סבת רוממות הנפש שחש ומרגיש כל אדם כאשר רואה הוא המוני-עם רבים ועצומים, בחינת קול המון כקול שדי. אלא שאין

2. ועיין עוד בבראשית רבה ע, ט.

הרב חיים דוד הלוי

גילוי-שכינה ואין נבואה בחו"ל, ולכן אין אוכלוסא בבבל, אלא בארץ הקודש בלבד, ורק בה המקום לברכה זאת. ולכן, היה מעמד הקהל "בבוא כל ישראל", גורם חשוב כשלעצמו לגילוי-שכינה באותו מעמד גדול, שבו ודאי נפתחו הלבבות לקלוט את ההתרשמות האלקית שנגלתה באותו מעמד.

ד) "ליראות את פני ה' אלקיך במקום אשר יבחר"

מעמד ששים ריבוא מישראל בכל מקום בארץ ישראל יש בו כאמור משום גילוי שכינה, על אחת כמה וכמה במקום אשר יבחר ה' לשכנו שמה, ששכינתו שרויה שם תמיד כל הימים, וברור איפוא שההתרשמות שם היתה גדולה עוד יותר.

ה) "תקרא" – זה המלך

הקורא בתורה במעמד "הקהל" היה מלך (סוטה מא ע"א). גם דבר זה נועד להגדיל את ההתרשמות של המוני בית ישראל. כי הלא לא זכו לראות פני המלך אלא לעתים רחוקות ונדירות ביותר. בגמרא בברכות נח ע"א מסופר שכאשר נודע להמוני-עם שצריך לעבור המלך דרך מקומם היו יוצאים בהמוניהם לקבל פני המלך, וגם רב ששת שהיה סגי-נהור יצא אף הוא, וחש והרגיש במלכותא דארעא כעין מלכותא דרקיעא, (עיין שם הספור באורד). ולכן תקנו ברכה לרואה פני המלך ברוך שחלק מכבודו ליריאו, אם הוא מלך ישראל, או לבשר-ודם אם הוא ממלכי האומות, משום שכבודו של מלך הוא חלק מכבודו של מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא. מעתה, במעמד נאדרי בקודש זה, בבוא כל ישראל, במקום אשר בחר ה' להשרות שכינתו שם, וכשמלך ישראל שהוא המורם מעם ושכבודו הוא חלק מכבוד שמים, קורא בתורה, אין ספק שהיתה ההתרשמות גדולה ועמוקה.

ו) "את התורה הזאת"

בגמ' בסוטה מא ע"א: "ומה היה קורא, 'וקורא מתחלת אלה הדברים עד שמע, ושמע, והיה אם שמע, עשר-תעשר, כי תכלה לעשר, ופרשת המלך, וברכות וקללות עד שגומר כל הפרשה". פרשיות אלו אף הן נועדו להשיג את המטרה שבמעמד הקהל, והיא "למען ישמעו ולמען ילמדו ויראו את ה' אלקיכם ושמרו לעשות את כל דברי התורה הזאת". אלא שלכאורה יש

רושמו של מעמד הקהל

מקום עיון בבחירת פרשיות אלו. פרשת הברכות והקללות עד סוף דברי הברית, הוא דבר מובן, שכן צריך היה להזכיר לעם במעמד גדול זה את דברי הברית אשר כרת ה' אתם בערבות מואב על ירדן ירחו ערב כניסתם לארץ. פרשת המלך קרא למעשה באזני עצמו: "למען ילמד ליראה את ה' אלקיו לשמור את כל דברי התורה הזאת" (דברים יז, יט). פרשיות עשר תעשר, וכי תכלה לעשר, יש בהן דיני מעשר-שני, שנועד לאכלו בירושלים "במקום אשר יבחר לשכן שמו שם, למען תלמד ליראה את ה' אלקיך כל הימים" (דברים יד, כג), וכל זה תואם את המטרה הכללית של מעמד הקהל. יש כמו כן בפרשיות אלה דיני מעשר-ראשון ומעשר-עני שנועדו לכלכל את שבט הלוי עובדי בית ה', וגם את הגר היתום והאלמנה (שם כו, יג). פרשה זו היא הבסיס והתשתית למצוות שבין אדם לחבירו, משום שמחייבת את האדם להעניק לזולת לשם קיומו, מרכושו והונו הפרטי, יגיע כפיו וזיעת אפו, וכל שכן הוא לבל יפגע אדם בזולתו, לא בממונו וכל שכן בגופו. ואין ספק שהיה צורך במעמד גדול זה לקרוא באזני העם לפחות פרשה אחת העוסקת במצות-יסוד שבין אדם לחבירו.

פרשיות "שמע" "והיה אם שמע", הרי הן קבלת עול מלכות שמים, וקבלת עול מצוות (ברכות יד ע"א), ואין ספק בערכן וחשיבותן להשמיען במעמד גדול זה, ועל גודל חשיבותן תעיד מצות-התורה לקראן בוקר וערב, בשכבך ובקומך.

כל מה שמלפני פרשת "שמע" (מתחלת סדרת "אתחנן") הרי הוא שיחזור מעמד הר-סיני, השמעת עשרת-הדברות, ודברי מוסר קשים שהשמיע משה לישראל, ואין שום צורך לחפש טעם קריאתם במעמד זה.

הקושי הגדול הוא מה היתה מטרת השמעת סדרת "ואלה הדברים" כולה, שלכאורה נראה שאין בה שום חיזוק למטרה הכללית של המעמד, שהיא "למען ישמעו ולמען ילמדו ויראו את ה'", שכן עוסקת היא ברובה הגדול בהכנות כניסה לארץ בפעם הראשונה, במעשה המרגלים, במסע הגדול לשם עקיפת ארצות אדום מואב ועמון, וכיבוש ארצות סיחון ועוג. ומה היה צורך בקריאת פרשה זו במעמד הקהל.

ג. ויתן להם ארצות גוים... ותורותיו ינצורו

לכאורה ניתן להשיב בפשטות שיש כאן חיזוק ועידוד לאהבת ארץ-ישראל, בתיאור כיבוש חלקה המזרחי בעוז וגבורה, המלווה בדברי עידוד של משה רבינו לדור כובשי ארץ-כנען. בפרשיות הללו בכללותן שלש מטרות גדולות: (א) ארץ ישראל. (ב) קבלת עול מלכות שמים ועול מצוות. (ג) מצוות שבין אדם לחבירו, כשהסיום עוסק בברית אשר כרת ה' עם העם בערבות מואב על ירדן ירחו ערב כניסתם לארץ.

אך אחרי העיון נראה שלקריאת פרשת "אלה הדברים" יש כונה מעמיקה נוספת. ה' מזהיר את ישראל בעברם בגבול עשו: "אל תתגרו בם כי לא אתן לך מארצם עד מדרך כף רגל כי ירושה לעשו נתתי את הר שעיר" (דברים ב, ה). ובעברם בגבול מואב נאמר להם: "אל תצר את מואב כי לא אתן לך מארצו ירושה כי לבני לוט נתתי את ער ירושה" (שם ט). והוסיפה תורה: "האימים לפנים ישבו בה וגו' ובשעיר ישבו החורים לפנים ובני עשו יירשום וישמידום מפניהם וישבו תחתם כאשר עשה ישראל לארץ ירושתו אשר נתן ה' להם" (שם יב). וכן נאמר בבני עמון: "אל תצורם ואל תתגר בם כי לא אתן מארץ בני עמון לך ירושה כי לבני לוט נתתה ירושה. ארץ רפאים תחשב אף היא וגו' כאשר עשה לבני עשו אשר השמיד את החרי מפניהם ויירשום וישבו תחתם" (שם יט-כ). אין כאן המקום להאריך בדקדוקים ובפרשנות המקראות, ואך לנקודה אחת נשים לבנו. התורה מדגישה "ירושת" בני עשו ועמון ומואב, ומדגישה פעם אחת לפחות "כאשר עשה ישראל לארץ ירושתו אשר נתן להם ה'" (ולכאורה מה הצורך בדמיון זה), כאומר ומזכיר לישראל, "ירושת" הארץ אינה לכם בלבד, גם אחרים זכו לירושת ארצם, ואעפ"כ לא היתה להם הירושה לחסינות, וחלק מכיבושי ישראל בארץ סיחון, היו שטחים של מואב, וסיחון כבשם ממואב (עיין במדבר כא, כו), ולא הותר לישראל לכבשם, אלא מפני שהקדימם סיחון בכיבושם ממואב (עיין חולין ס ע"ב). וכל זאת על אף שהארץ ניתנה למואב ב"ירושה", כאשר עשה ישראל לארץ "ירושתו" אשר נתן להם ה', וכמרמז שגם "ירושה" ניתן לאבד, כאשר אין ראויים להחזיק בה.

ד. עמדתם על חרבכם, עשיתם תועבה, והארץ תירשו

והיא היא נבואת הזעם של יחזקאל לג, כד-כו:

בן אדם ישבי החרבות האלה על אדמת ישראל אומרים לאמר, אחד היה אברהם ויירש את הארץ ואנחנו רבים לנו ניתנה הארץ למורשה. לכן אמור אליהם, כה אמר ה', על הדם תאכלו, ועיניכם תשאו אל גלוליכם, ודם תשפכו, והארץ תירשו. עמדתם על חרבכם, עשיתם תועבה, ואיש את אשת רעהו טמאתם, והארץ תירשו.

ומאלפים דברי רש"י (שם כו): "עמדתם על חרבכם, כלומר כל בטחונכם נתחזקתם על חרבכם".

וכאומר, אמנם כן לכם ניתנה הארץ למורשה (שמות ו, ח), אבל על תנאי, "ויתן להם ארצות גוים ועמל לאומים יירשו. בעבור ישמרו חוקיו ותורותיו ינצורו" (תהלים קה, מד-מה). בברית זאת כוחכם, ועליה בלבד תשענו בהחזקת ארץ ירושתכם. אבל, ראיתם עצמכם חזקים, וכל בטחונכם נתחזקתם על חרבכם, עשיתם תועבה, והארץ תירשו, אתמהה.

זאת הזכיר המלך לעם שומעי לקחו במעמד הקהל בקריאת פרשת ואלה-הדברים, היא פרשת כיבוש ארץ-ישראל המזרחית, בהשמעת "ירושת" אדום עמון ומואב, כמקבילות ל"ירושת" ישראל. מעתה, פתח בירושת הארץ, וסיים בדברי-ברית אשר כרת ה' עם ישראל, היא כל פרשת הברכות-והקללות לחזק את לב האומה בשמירת אותה ברית, שהיא היסוד להחזקת ארץ ירושתם אשר נתן להם.

ה. אחת לשבע שנים דוקא

ששה דברים אלה, שהם פרטיה של מצות הקהל:

(א) העיתוי, בסיום שנת השמיטה, (ב) בחג-הסכות, (ג) במעמד כל ישראל, (ד) במקום אשר יבחר לשכן שמו שם, (ה) וכשהקורא הוא המלך המורם מעם, (ו) את פרשיות התורה העוסקות בירושת הארץ, בתנאים שעל פיהם ניתנה להם, והברית אשר כרת עמם, כל אלה, הפכו את המעמד לרב-רושם

הרב חיים דוד הלוי

שהטביע את חותמו על העם. ואין ספק שהיה אותו מעמד, מעין חידוש קשר שבין ה' לעמו.

בזה היה עיקר ערכו של אותו מעמד שצריך היה להרשים את העם, ולעורר בלבו התפעלות מעין אותה שעה ששמעו ישראל את הדברים יוצאים מפי משה רבינו בערבות מואב על ירדן ירחו. ולכן, יובן בפשיטות מדוע דוקא אחת לשבע שנים, כי מעמד רב-רושם אינו יכול ליהפך לשיגרה. וכך שיערה חכמתו יתברך שזה השיעור הראוי להגדיל את הרושם ולהטביעו בלבות בני האומה.

ולבסוף, נבסס את השערותנו הזו (שעיקר המעמד היה לשם חיזוק ההתרשמות הנפשית ולא לשם לימוד ממש), מכמה הלכות במעמד הקהל, וכפי שפסקם הרמב"ם בהל' חגיגה ג, ה-ו:

הקריאה והברכות בלשון הקדש, שנאמר: 'תקרא את התורה הזאת' בלשונה, אעפ"י שיש שם לועזות (=גרים דוברי שפות לועזיות שאינם מבינים לשון הקודש). וגרים שאינם מכירים (=לשון הקודש) חייבים להכין לבם ולהקשיב אזנם לשמוע באימה ויראה וגילה ברעדה כיום שניתנה בו בסיני. אפילו חכמים גדולים שיודעים כל התורה כולה חייבים לשמוע בכונה גדולה יתירה. ומי שאינו יכול לשמוע (=מפאת ריחוקו ממקום מעמד המלך) מכוין לבו לקריאה זו, שלא קבעה הכתוב אלא לחזק דת האמת. ויראה עצמו כאילו עתה נצטוה בה ומפי הגבורה שומעה שהמלך שליח הוא להשמיע דברי האל.

הלכות אלה טעונות לכאורה ביאור, וכי מה תועלת יש באותם גרים שאינם מבינים לשון-הקודש, או אותם העומדים במרחק רב ואין קריאת המלך מגיעה כלל לאזניהם, וכן חכמים גדולים בתורה, יטו אזניהם לשמוע קריאה שאינה אומרת להם מאומה, וביחוד למי שאינו יכול לשמוע. אלא עצם המעמד הגדול היה מעורר את הלבבות לחזק דת האמת, ולכן די היה גם בכונת הלב לקריאה אף שלא יגיעו לאזניו הדברים, או שלא מבינם, או שאינה מוסיפה לו אותה קריאה מאומה מפאת ידיעותיו וחכמתו.

וגם אנו במעמד גדול זה (תשמ"א) שהוא זכר למעמד הקהל, נכוין לבנו ונפשנו כאילו עומדים אנו בחצרות בית ה' במקדשו אשר בירושלים.